

SIYOSIY SHARH SIYOSIY DISKURSNING ASOSIY TURI SIFATIDA

Temirova Gulzor

O‘zDJTU doktoranti

***Annotasiya.** Ushbu maqolada siyosiy sharh janrining o‘ziga xos ilmiy-nazariy talqini hamda siyosiy diskusiyadan farqli jihatlari haqida so‘z boradi. “Diskusiya” atamasining turli akademik lug‘otlardagi ko‘rinishlari keng tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada bir qator xorijlik va mahaliy olimlarning tadqiqot ishlari tahlil qilinib mavjud bahsli nazariy qarashlar xususida tegishli taklif va tavsiyalar keltiriladi.*

***Kalit so‘zlar:** OAV, sharh, sharh turlari, janr, media-makon, internet jurnalistika.*

***Abstract.** This article talks about the unique scientific-theoretical interpretation of the genre of political commentary and its differences from political discussion. The expressions of the term “discussion” in various academic dictionaries are extensively analyzed. Also, the article analyzes the research works of a number of foreign and local scientists and gives relevant suggestions and recommendations regarding the existing controversial theoretical views.*

***Keywords:** mass media, commentary, types of commentary, genre, media space, internet journalism.*

KIRISH

Siyosiy nutqni so‘zlovchilar tomonidan boshqalarga ta‘sir qilish yoki ishontirish maqsadida aniq ma‘no berishga harakat qiladigan kommunikativ harakat sifatida aniqlash mumkin. Boshqacha qilib aytganda, siyosiy nutqni mafkuraviy maqsadlarga xizmat qiluvchi lingvistik strategiya - manipulyatsiya sifatida aniqlash mumkin. Siyosiy nutq rasmiy munozaralarni yoki tinglovchilar va oila a‘zolari o‘rtasida siyosat bo‘yicha olib borilgan norasmiy nutq munozaralarni ham o‘z ichiga olishi mumkin.

Siyosiy nutq mohiyatan shaxs va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarning butun majmuasining ifodasidir va shuning uchun bu hodisa mohiyatan funksional jihatdan qabul qiluvchilar o‘rtasida dunyoqarash yoki dunyo tasvirining ma‘lum bir bo‘lagini shakllantirishga qaratilgan. Siyosiy nutqdan tayanch tosh sifatida foydalanib, turli til jamoalarida madaniy qadriyatlar qanday modellashtirilganligini, ijtimoiy tartib qanday targ‘ib qilinishini, dunyoning lingvistik tasvirining qaysi elementlari ma‘ruzachilarning ongli nutq strategiyalaridan tashqarida qolayotganini tushunish mumkin. Har bir til ham jamiyatiga xos bo‘lgan dunyoning konseptual tasviri

shakllantiradi. Siyosiy matnda ekstralingvistik ma'lumotlar (dunyo tasviri) va belgi ma'lumotlari (belgi, nominatsiya orqali taqdim etilgan dunyo tasviri) mavjud.

ADABIYOTLAR SHARHI VA METODLAR

Siyosat inson faoliyatining o'ziga xos sohasi sifatida o'z tabiatiga ko'ra nutq harakatlarining yig'indisidir. Siyosiy kommunikatsiyaning asosiy maqsadi hokimiyat uchun kurashdir. "Hokimiyat" va "siyosatchi" tushunchalari M.V.Gavrilov tomonidan siyosiy nutqning asosiy tushunchalari hisoblanadi. "Kuch" tushunchasi oddiy va ilmiy ongda mavjud farqlarga ega emas va majburlash qobiliyati, huquqi va qobiliyati sifatida tushuniladi[1]. Siyosatchilarning chiqishlarida o'z hokimiyat huquqini oqlash va himoya qilish bilan bog'liq bo'lgan siyosiy nutqning qadriyatlarini doimiy ravishda ta'kidlanadi.

Yuqoridagi fikrlar asosida yaxlit xulosa qilishimiz mumkinki siyosiy diskurs o'z ichiga barcha siyosiy nutqiy harakatlarni qamrab oladi hamda ularni faol yo'naltiradi. Siyosiy nutqning asosiy belgilari sifatida quyidagilarni aniqladik: baholovchilik va tajovuzkorlik, samaradorlik, siyosiy nutqda nuqtai nazarni himoya qilish. Biz ta'sir qilishni siyosiy nutqning asosiy vazifasi deb belgiladik. Siyosiy nutqni o'rganishning asosiy lingvistik yo'naltirilgan usullarini ko'rib chiqib, xulosa qilishimiz mumkinki, bu usullar siyosat va til o'rtasidagi mazmunli bog'liqlikni aniqlashga qaratilgan va siyosiy nutqni fanlararo tadqiq qilish tendentsiyasini namoyish etadi.

Siyosiy diskurs tushunchasiga berilgan ta'riflar jamiyatning turli sohalarida turli shakllarda keltirib o'tilganiga qaramasdan, eng to'liq va mukammalroq ta'riflarni har doimgidek tilshunoslar bayon etishadi.

"Diskurs" lingvistik termin sifatida birinchi marta 1952-yilda amerikalik olim Z. Harrisning "Discourse analysis" kitobida keltirilgan[2]. Zamonaviy diskurs nazariyasining mustaqil fan sohasi sifatida shakllanishini asosan XX asrning 60-yillari o'rtalariga to'g'ri keladi. Ushbu davr olimlarining tilni ajralmas aloqa vositasi deb hisoblash istagi matnlarni o'rganishda namoyon bo'lgan. Tilshunoslik asta-sekin shakliy, formal- funksional doiradan chiqib, tilni mazmuniy, yaxlit, izchil o'rganishi asnosida diskurs atamasi ham faol qo'llanila boshlandi.

Filologiya fanlari doktori V.G. Borbotko fikriga ko'ra, nutq – bu kommunikativ lingvistik birliklar – iboralar, jumlar va ularning birlashmalaridan iborat bo'lgan, semantik integral shakllanishga ega bo'lgan matndir.

TAHLIL VA NATIJALAR

XX asrning 90-yillari o'talariga kelib ushbu yo'nalishda bir qator diqqatga sazovor ishlar paydo bo'ldi. Aynan mana shu tadqiqotlar siyosiy lingvistikaning keyingi taraqqiyotida katta o'zgarishlarni olib keldi. 2003-yili bu fan bo'yicha rus

tilidagi ilk qo'llanma A.P.Chudinovning "Siyosiy lingvistika" kitobi yozilgan[3]. Bu kitob keyinchalik yangidan nashr qilindi. Siyosiy lingvistika bo'yicha keyingi yillarda qilingan ilmiy ishlar orasida E.I.Sheygalning "Siyosiy diskurs semiotikasi" ilmiy ishi bo'lib, uning nuqtai nazarida siyosiy diskurs, diskursning boshqa turlari kabi ikki o'lchamga ega: real va virtual. Real o'lchov deganda tadqiqotchi, ma'lum ijtimoiy makonda sodir bo'luvchi nutq faoliyatini, shuningdek, bir-biriga o'zaro ta'sir ko'rsatuvchi lingvistik, paralingvistik va ekstralingvistik omillar faoliyati natijasida paydo bo'luvchi asarlar(matnlar)ni nazarda tutadi. E.I.Sheygalning fikricha, diskursning virtual o'lchovi – semiotik makon bo'lib, u verbal va noverbal belgilarni qamrab oladi[4].

Shuningdek, Sheygal E.I. tomonidan taklif qilingan siyosiy nutqning ta'rifini ko'rib chiqaylik[5]. "Siyosiy" nutq uchun kommunikativ harakatlarning barcha turlaridan eng xarakterlisi bo'lib, bu turli xil etno-maxsus uslub-harakatlarda namoyon bo'ladigan qasddan "ishontirish" harakatidir. Ushbu etnik-madaniy uslublar ikki turdagi stereotiplarning murakkab o'zaro bog'liqligi natijasida yaratilgan: tilning semantik afzalliklari bilan bog'liq lingvistik va jamiyatda o'rnatilgan xulq-atvor normalari va qadriyat mezonlari bilan bog'liq. Ishontirish, agar u jamoada o'rnatilgan xatti-harakatlar va munosabatlarni aks ettiruvchi tamoyillar asosida amalga oshirilsa samarali bo'ladi.

Gollandiyalik tilshunos T.Van Deyk ham tor shaklda siyosiy nutqning shunday ta'rifini beradi: "Siyosiy nutq – ma'lum bir ijtimoiy soha, siyosat sohasi bilan chegaralangan janrlarning ma'lum sinfidir".

Rossiyalik tilshunos V.A. Maslovaning asarlarida ta'kidlashicha, siyosiy nutq nutqning alohida turi bo'lib, alohida maqsadni ko'zlaydi. Bu siyosiy hokimiyatni zabt etish va ushlab turishdir, uni amalga oshirishda lingvistik, shu jumladan manipulyatsiya vositalari muhim rol o'ynaydi[6] - aholiga qarashlar, fikrlar va harakat usullari.

V.Z. Demyankov "Totalitar" nutqni xarakterlab, tavsifga axloqiy atamalarni kiritadi: "notiqlik" - murojaatning hukmron deklamativ uslubi, targ'ibot g'alabasi, aytilgan hamma narsani mafkuralashtirish, mantiqqa zarar yetkazadigan tushunchalardan keng foydalanish, tanqidning kuchayishi, shiorlar, tashviqotchilarning g'ayrati, keng tarqalganligi. "super ego" mutlaq haqiqatga da'vo qiladi. Bu xususiyatlar odatda siyosiy nutqqa xos bo'lgan siyosiy tabiatni namoyon qiladi va uni boshqa nutq turlaridan ajratib turadi. Ushbu siyosat so'zlarni tanlashga ta'sir qiladi va o'ziga xos teatr tajovuzkorligini ifodalaydi. Siyosiylik ma'ruzachining siyosiy raqiblariga nisbatan salbiy munosabatni shakllantirishga, boshqa qadriyatlar va baholarni o'rnatishga qaratilgan[7]. Shuning uchun ham ba'zi qarashlar tarafdorlari

tomonidan ijobiy baholangan atamalar boshqalar tomonidan salbiy, ba'zan hatto to'g'ridan-to'g'ri haqorat sifatida qabul qilinadi.

Siyosiy nutq samarali bo'lishi uchun ma'lum talablar asosida tuzilishi kerak. Ma'ruzachilar, odatda, qabul qiluvchi jo'natuvchining qaysi lagerga tegishli ekanligini, u qanday rol o'ynashini, u nima ekanligini va qaysi pozitsiyani qo'llab-quvvatlayotganini va unga qarshi ekanligini bilishini taxmin qiladi. Siyosiy nutq dushmanning "jangovar kuchini" - qurol (fikr va dalillar) va shaxsiy tarkibni (raqib shaxsini obro'sizlantirish) yo'q qilishga qaratilgan.

Bu belgilar asta-sekin xarakterga ega va shkala shaklida taqdim etilishi mumkin. Siyosiy nutqning turiga qarab, tanlangan xususiyatlar totalitarizm demokratiyaning odatiy miqyosida ma'lum o'rinni egallaydi. Demokratik siyosiy nutq ilmiy muloqot qutbiga, totalitar nutq esa diniy muloqot qutbiga yaqinroq ekanligi qayd etilgan. Demokratik siyosiy nutq axborot mazmuni, ratsionallik, hushyor skeptitsizm, argument mantiqiyligi, real denotatsiya, aniqlik, dialogiklik, intim muloqot va dinamiklik bilan ajralib turadi. Totalitar siyosiy nutq ritualizm, emotsionallik, fidiklik, taklifkorlik, rag'batlantirish funksiyasining ustuvorligi, fantom denotatsiya, monolog, avtoritar muloqot va konservatizm bilan tavsiflanadi.

Sheygalning fikricha, siyosiy muloqot nafaqat ijtimoiy hayot hodisalarini rasmiy nazorat qilish, balki siyosat haqidagi turli tomonlardan - kundalik, badiiy, publitsistik va boshqalardagi suhbatlarni ham o'z ichiga oladi. Siyosiy muloqotda ta'sir qilish muhim vazifadir. Siyosatchi lingvistik vositalarni tanlashda asosiy e'tiborni muloqotda ta'sirga erishishga qaratadi.

K.F. Sedov esa, siyosiy janrni quyidagicha ta'riflagan: Biz siyosiy nutq janrini siyosiy nutqning asosiy maqsadi - hokimiyat uchun kurashni amalga oshiradigan murakkab nutq hodisasi yoki giperjanr deb hisoblaymiz va quyidagi mezonlarga ko'ra ajralib turadi: funksional komponent, prototiplik darajasi, hodisalarning lokalizatsiyasi, ijtimoiy-madaniy. o'ziga xoslik, sub'ektiv-manzil munosabatlari, institutsionalizatsiya darajasi. Siyosiy aloqa sohasidagi nutqning har bir giperjanri kichikroq janrlarga bo'linishi mumkin, ular ichida janr ichidagi o'zaro ta'sir doirasidagi burilishni ko'rsatadigan bir harakatli so'zlarni ajratish mumkin, ya'ni. nutq taktikasi yoki subjanrlar. O'z navbatida, har bir nutq taktikasi muayyan nutq strategiyasining repertuariga kiradi.

XULOSA

Siyosiy sharh nutqi xususiyatlarini ko'p qirrali o'rganish bilan belgilanadi. Ushbu ish natijalari siyosiy sharhlar nutqining pragmatik, semantik va ritorik xususiyatlarining tabiati va funksiyasi, shuningdek, uning kognitiv tashkil etilishiga oid savollarni ishlab chiqishga yordam berishi mumkin. Siyosiy sharhlash

nutqi faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish siyosiy muloqotning ommaviy auditoriyaga manipulyatsiya ta’sirining lingvistik vositalarini o‘rganishda bir qator jihatlariga aniqlik kiritish imkonini beradi. Taklif etilayotgan tahlil yo‘nalishlari va ushbu yo‘nalishni tavsiflash usullarini materialni keyingi tadqiq qilish va tizimlashtirish, ularni xalqaro munosabatlar nazariyasi va amaliyotida, ommaviy axborot vositalari faoliyatida, axborot huquqi sohasida qo‘llash uchun istiqbolli deb hisoblash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. В статье представлен краткий обзор направлений изучения политического текста в России. Гаврилова М.В. Политическая лингвистика в России: как языковеды читают политические тексты // Структурные трансформации и развитие отечественных школ политологии:/ Научное издание / Под ред. О.В. Гаман-Голутвиной. М.: 2015. С.433 – 444.
2. Harris Z. Discourse analysis // Language. 1952. V. 28. № 1. P. 1-30.
3. Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. Екатеринбург, 2003а.
4. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Ин-т языкознания РАН; Волгогр. Гос. Пед. Ун-т. Волгоград: Перемена, 2000. 368 с, библиогр. С. 328-365
5. Шейгал, Е. И. Семиотика политического дискурса : автореф. дис. . д-ра филол. наук [Электронный ресурс]. Волгоград, 2000. URL: www.lib.ua-ru.net/diss/cont/94853.html.
6. Маслова В.А. Политический дискурс: языковые игры или игры в слова? // Политическая лингвистика. 2008. № 1(24). С. 43-48.
7. Демьянков В.З. Принципы языковой интерпретации // Теоретические и прикладные аспекты вычислительной лингвистики. М.: МГУ, 1981. С. 89–106.